ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ФИЛОСОФИЯ. 12-дәріс

Тіл, ойлау және концептуализация: релятивизм мәселесі

Дәріскер: Кузембекова Ж.Ж. PhD, қауымдастырылған профессор

НЕГІЗГІ СҰРАҚ

Негізгі мәселе: тіл танымға қалай әсер етеді?

> *Тіл ойлауды анықтай ма, әлде бағыттай ма?*

Үш тірек

Лингвистикалық салыстырмалылық

Тапсырма мен контекст

Ықпалдың деңгейі

Талдаудың үш деңгейі

01 Онтологиялық

Тілдік бірліктер мен мағынаның табиғаты.

02 Эпистемологиялық

Тіл туралы білімнің қандай дерекпен негізделетіні.

03 Әдіснамалық

Сипаттау, түсіндіру, тексеру және шектеу арақатынасы.

Талдау тәртібі

Алдымен тілдік нысанның табиғаты анықталады.

Содан кейін білімнің дерегі мен әдістемелік шегі тексеріледі.

Сепир–Уорф гипотезасы: күшті және әлсіз нұсқалар

КҮШТІ НҰСҚА

Қатаң анықтау

Тілдік құрылым ойлау тәсілін қатаң анықтайды.

Тіл ойлаудың шекарасын белгілейді.

ӘЛСІЗ НҰСҚА

Контекстік бағыттау

Тіл белгілі бір міндеттер мен контекстерде назарды бағыттайды.

Ықпал бар, бірақ ол міндет пен жағдайға тәуелді.

Бағалау өлшемі

Теория, балама түсіндірме және нақты дерек бөлек қарастырылады.

Концептуалды метафора: тілдік бірліктен ойлау моделіне

Метафораны талдауда тілдік мысал мен философиялық қорытындыны теңестірмеу керек.

Формадан тыс түсіндіру

Бұл тіркестер формалық баламадан бөлек, ниет пен әлеуметтік жағдай арқылы түсіндіріледі.

Метафора ұғымды түсіндіре ме, әлде тек тілдік қолданысты сипаттай ма?

Ажырату

Тілдік бірлік

Ниет

Әлеуметтік жағдай

Тіл мен категориялаудың өзара ықпалы

Дәлелдің шегі

- Бір тілдегі жеке мысал әмбебап заңдылықты дәлелдемейді.
- Қарсы мысалдар, контекст айырмашылығы және операциялық анықтама қажет.

Ықпалдың шарты

Тіл категорияларды қалыптастыруға ықпал етуі мүмкін, бірақ ықпалдың шегі теория мен міндетке тәуелді.

Теориялық позицияларды салыстыру

САЛЫСТЫРУ КЕСТЕСІ

Өлшем	Формалды-аналитикалық бағыт	Қолданысқа бағдарланған бағыт
Негізгі сұрақ	Сөз/тіркестің мағынасы қандай шартпен анықталады?	Айтылым контексте қандай әрекет атқарады?
Дерек	Логикалық форма, референция, ақиқат шарттары	Диалог, сөйлеу жағдаяты, әлеуметтік норма
Шектеу	Контекстің өзгермелілігін толық қамтымауы мүмкін	Жалпылау мен формализация күрделенуі мүмкін

Салыстыру логикасы

Бір бағыт мағынаның шарттарын, екіншісі айтылымның контекстегі әрекетін алға шығарады.

Эмпирикалық дәлелдің шектеулері

01 Негізгі ұғымдарды операцияландыру

02 Дерек іріктеу критерийлерін көрсету

Мәтін, корпус немесе сұхбат деректері.

03 Балама түсіндірмелермен салыстыру

Қарсы мысалдарды да есепке алу.

04 Қолданылу шегін ашық сипаттау

Дәлел ≠ қорытынды

Дерек теориялық пайымды қолдауы мүмкін, бірақ оның қолданылу шегін автоматты түрде жоймайды.

Диссертациялық зерттеуге арналған жұмыс үлгісі

Зерттеу сұрағы

Нақты семантикалық немесе прагматикалық құбылыста тілдік категория танымға қалай ықпал етеді?

Процедура

01

Әдебиетке шолу

02

Ұғымдарды анықтау

03

Дерек іріктеу

04

Талдау

05

Қарсы мысал

06

Шектеуді көрсету

Нәтиже

Теорияны мазмұндау емес, оның түсіндіру күшін дәлелмен бағалау.

Докторанттарға арналған аналитикалық тапсырмалар

• *«Сепир–Уорф гипотезасының нұсқалары» бойынша екі ғылыми ұстанымды салыстырып, әрқайсысының кемінде бір күшті және бір әлсіз жағын дәлелдеңіз.*

• *«Концептуалды метафора» ұғымын қазақ және ағылшын тілдерінен алынған екі мысал арқылы талдаңыз; дерек пен интерпретацияны бөлек көрсетіңіз.*

ҚОРЫТЫНДЫ

Қорытынды: релятивизмді қалай бағалаймыз?

Тілді сипаттау мен тіл туралы философиялық пайымды ажырату қажет.

Бірдей дерек әр теорияда әртүрлі түсіндірілуі мүмкін.

Күшті қорытынды үшін ұғымдық айқындық, қарсы мысал және логикалық дәйектілік керек.

Бағалау формуласы

Айқын ұғым

Нақты дерек

Қарсы мысал

Логикалық дәйектілік

Ұсынылатын ғылыми әдебиеттер

- **Frege, G. (1892). Über Sinn und Bedeutung.**
- **Russell, B. (1905). On Denoting.**
- **Wittgenstein, L. (1953). Philosophical Investigations.**